

The University of Tehran Press

The Role of Fact-finding Committees in the Implementation of Human Rights Standards

Mohammad Shamei¹ | Mohammad Shahanaghi² | Ameneh Ziaee³

1. Corresponding Author; Ph.D. in Public Law, Faculty of Law and Political Science, Islamic Azad University Of Research Sciences, Isfahan, Iran. Email: shamei_shamei@yahoo.com
2. MA. in Criminal Law and Criminology, Faculty of Law and Political Science, Islamic Azad University of Electronic Unit, Tehran, Iran. Email: Mohammadshahanaghi3@gmail.com
3. Ph. D. Student in International Law, Faculty of Law and Political Science, Payam Noor University, Baku Unit, Azerbaijan, Iran. Email: Ziaceameneh@gmail.com

Article Info	Abstract
<p>Article Type: Research Article</p> <p>Pages: 341-364</p> <p>Received: 2023/04/24</p> <p>Received in Revised form: 2023/07/20</p> <p>Accepted: 2023/11/12</p> <p>Published online: 2026/03/21</p> <p>Keywords: <i>Fact-finding committee, human rights, commission, court facts, narrative facts, reconciliation facts.</i></p>	<p>The fact-finding committee, as one of the mandated institutions of the United Nations in recent years, has played a vital role in revealing the realities related to violence, and crimes of political and military nature. The role of this committee, as judicial officials in the general sense, is not limited to the collection of "court facts". Its role is also directed to the examination of "reconciliation facts" and "narrative facts". Therefore, the focus on the mentioned areas shows the role of this institution in creating global peace and security. Nevertheless, if the goal of the fact-finding committee is the lasting resolution of disputes and the prevention of disputes from starting again, it is necessary to pay attention to other aspects of the facts related to violence and crimes in addition to the "pathological truth". In this study, the authors analyze this issue by looking at the role and work of the fact-finding committee with special reference to human rights issues. Attention has also been paid to the potential capacities of this committee and the limitations and obstacles to their effective performance in establishing peace and international criminal justice.</p>
How To Cite	Shamei, Mohammad; Shahanaghi, Mohammad; Ziaee, Ameneh (2026). The Role of Fact-finding Committees in the Implementation of Human Rights Standards. <i>Public Law Studies Quarterly</i> , 56 (1), 341-364. DOI: https://doi.com/10.22059/jplsqt.2024.375532.3518
DOI	10.22059/jplsqt.2024.375532.3518
Publisher	The University of Tehran Press.

نقش کمیته‌های حقیقت‌یاب در اجرای موازین حقوق بشر

محمد شمعی^۱ | محمد شهانقی^۲ | آمنه ضیایی^۳

۱. نویسنده مسئول؛ دانش‌آموخته دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، اصفهان، ایران. رایانامه: shamei_shamei@yahoo.com
۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد الکترونیکی، تهران، ایران. رایانامه: Mohammadshahanaghi3@gmail.com
۳. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه پیام‌نور، واحد باکو، آذربایجان، ایران. رایانامه: Ziaecameneh@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: پژوهشی</p> <p>صفحات: ۳۶۴-۳۴۱</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۰۴</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۴/۲۹</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۱</p> <p>تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۵/۱۱/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: کمیته حقیقت‌یاب، حقوق بشر، کمیسیون، حقایق محکمه‌ای، حقایق روایتی، حقایق مصالحه‌ای.</p>	<p>کمیته حقیقت‌یاب، به‌عنوان یکی از نهادهای واجد مأموریت سازمان ملل متحد در سال‌های اخیر، نقشی حیاتی در آشکار ساختن واقعیت‌های مرتبط با خشونت‌ها، جنایات سیاسی و نظامی داشته است. نقش این کمیته همچون ضابطان قضایی در معنای عام، تنها به جمع‌آوری «حقایق محکمه‌ای» منحصر نبوده و علاوه بر آن به بررسی «حقایق مصالحه‌ای» و «حقایق روایتی» نیز معطوف بوده است. از این رو تمرکز در زمینه‌های ذکرشده، بیانگر نقش این نهاد در ایجاد صلح و امنیت جهانی است. با وجود این، اگر هدف کمیته حقیقت‌یاب حل و فصل پایدار اختلافات و جلوگیری از شروع مجدد آن‌ها باشد، لازم است علاوه بر «حقیقت‌آسیب‌شناختی» به وجوه دیگری از حقایق مربوط به خشونت‌ها و جنایات نیز توجه کند. نگارندگان در این پژوهش با هدف تشریح نقش و کارویژه‌های کمیته حقیقت‌یاب و با ارجاع ویژه به مسائل حقوق بشر به تحلیل موضوع پرداخته‌اند. همچنین به ظرفیت‌های بالقوه این کمیته و محدودیت‌ها و موانع عملکرد مؤثر آن‌ها در راستای استقرار صلح و عدالت کیفری بین‌المللی نیز توجه شده است.</p>
استناد	شمعی، محمد؛ شهانقی، محمد؛ ضیایی، آمنه (۱۴۰۵). نقش کمیته‌های حقیقت‌یاب در اجرای موازین حقوق بشر. <i>مطالعات حقوق عمومی</i> ، ۵۶ (۱)، ۳۴۱-۳۶۴. DOI: https://doi.com/10.22059/jplsq.2024.375532.3518
DOI	10.22059/jplsq.2024.375532.3518
ناشر	مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

۱. مقدمه

حق بر حقیقت از چنان اهمیتی برخوردار است که سازمان ملل متحد در دسامبر ۲۰۱۰، روز ۲۴ مارس (۴ فروردین‌ماه) هر سال را به‌عنوان «روز جهانی حق بر حقیقت در مورد نقض‌های فاحش حقوق بشر و احترام به کرامت قربانیان» نامیده است. جستار «حقیقت»^۱ همیشه یکی از مهم‌ترین مباحث و موضوعات دانش‌هایی نظیر الهیات، فلسفه، اخلاق، و حقوق بوده است. البته این موضوع در هر یک از دانش‌های بیان‌شده، معنای خاصی به خود گرفته است؛ مثلاً این موضوع در الهیات با «امر مطلق مقدس»، در فلسفه با «غایت معرفت»، در علم با «امر منطبق با واقع»، در اخلاق با «امر درست»، و در نهایت در دانش حقوق با «امر عادلانه» مترادف و مانوس است. در دهه‌های اخیر، این موضوع در حوزه عمل سیاسی و به‌طور خاص، در زمینه حل‌وفصل منازعه‌های سیاسی نیز مورد توجه فعالان این قلمرو بوده است (دلآوری، ۱۳۸۸: ۱۵۴).

تا پیش از تشکیل سازمان ملل متحد و توجه به موازین حقوق بشری، حل‌وفصل اختلاف‌های دارای ماهیت بین‌المللی در کنوانسیون‌های مصوب ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ میلادی لاهه هلند موسوم به «کنفرانس‌های صلح باز» مطرح شد. در این کنفرانس‌ها روش‌های مقابله‌به‌مثل و اقدامات تلافی‌جویانه به خود کشورها واگذار و از آن‌ها درخواست شد تا حد امکان به روش‌های مسالمت‌آمیز اقدام کنند. پس از آن، در این کمیسیون‌ها تحولات گسترده‌ای رخ داد. سابقه تشکیل کمیسیون‌های حقیقت‌یاب به سال‌های پس از جنگ جهانی دوم و مشخصاً به تشکیل کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۷ میلادی باز می‌گردد.^۲ فعالیت این کمیسیون تا اواخر دهه ۱۹۷۰ میلادی در اثر مناقشات و ملاحظات جنگ سرد و تسلط رژیم‌های تمامیت‌خواه و دیکتاتوری‌ها بر بخش وسیعی از جهان، تقریباً بی‌اثر ماند (دلآوری، ۱۳۸۸: ۱۵۴).

در زمان تأسیس جامعه ملل که به‌مثابه مقدمه‌ای برای تشکیل سازمان ملل متحد بود، حقیقت‌یابی به سازکارهای نهادینه‌شده‌ای در نظام بین‌المللی تبدیل شد که در قلمروی حقیقت‌یابی به انتقاد و بعضاً افشای نام دولت‌ها به خاطر اجرای نامناسب یا عدم اجرای قواعد بین‌المللی می‌پرداختند (محمدزاده، ۱۳۹۴: ۱۶). رویه کمیته حقوق بشر در خصوص تعهدات گزارش‌دهی در خصوص دولت‌ها، نشان‌دهنده تمایل این نهاد به بررسی دقیق محاکم کیفری «ویژه» یا «فوق‌العاده» به‌منظور اطمینان از الزامات دادرسی عادلانه مندرج در ماده ۱۴ میثال بین‌المللی است (شریفی و کیهانلو، ۱۴۰۳: ۱۳). همین موضوع باعث شد در طول سال‌ها، دولت‌ها به‌تدریج از بخش‌هایی از قدرت حاکمیتی خود به نفع نهادهای بین‌المللی صرف‌نظر کردند تا بتوانند از خدمات این نهادها برای حل‌وفصل حقایق مورد مناقشه بین خود

1. Truth

۲. کمیسیون حقوق بشر، یک کمیسیون دائمی است که وظیفه آن نظارت بر اجرای اعلامیه جهانی حقوق بشر و کنوانسیون منع کشتار جمعی در جهان است.

و برای ایجاد زمینه‌ای برای اقدام جمعی استفاده کنند (Weissbrodt & McCarthy, 1981: 6). این تلاش‌ها راه را برای توسعه روزافزون سازکارهای حقیقت‌یابی در بستر سازمان ملل هموار کرد. سازمان ملل متحد استفاده از سازکار حقیقت‌یابی را از حل‌وفصل اختلاف‌های بین‌المللی به تحقیقات در داخل مرزهای کشورها با هدف کشف موارد نقض حقوق بشر توسعه داده است.

مأموریت‌های حقیقت‌یابی معمولاً مدعی ارزیابی‌های عینی و بی‌طرفانه حقایق هستند. علی‌رغم این وعده فن‌سالارانه، عملکرد این کمیته‌ها گاهی به اختلافات بین‌المللی دامن می‌زند. اگرچه قرن بیست‌ویکم شاهد ازدیاد کمیسیون‌های تحقیق سازمان ملل متحد بوده، اما به‌طور شگفت‌انگیزی در مطالعات روابط بین‌الملل توجه اندکی به این مسئله شده است (Lesch, 2023: 1).

پرسش اصلی مقاله پیش‌رو این است که کمیته‌های حقیقت‌یاب به چه شکل در اجرای موازین حقوق بشر مؤثر بوده‌اند؟ در پاسخ به سوال ذکر شده این فرضیه مطرح و به اثبات رسید که کمیته‌های حقیقت‌یاب با طیف وسیعی از وظایف از کشف و اعلام وقایع تا تنبیه و مجازات جانان سیاسی و نظامی به اجرای عدالت در سطح بین‌الملل کمک رسانده‌اند. روش تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی است.

۲. تحولات کمیته‌های حقیقت‌یاب

عملکرد کمیته‌های بین‌المللی حقیقت‌یاب و دستاوردهای آن‌ها منجر به اقدامات حمایتی در آینده می‌شود، که از جمله می‌توان به طبقه‌بندی موارد نقض حقوق بشر و اقدامات قانونی مرتبط و مقتضی با آن اشاره کرد. حقوق بین‌الملل بشر امروزه ماهیت و بدنه این شاخه از دانش را متحول کرده است. پیش‌تر، این مسئله که دولت‌ها تابعان اصلی، فعال یا درجه اول حقوق بین‌الملل هستند، یکی از بدیهیات حقوق بین‌الملل بود؛ اما با مطرح شدن حقوق بشر، این فرض قابل تخطی است. این موضوع منجر به تغییر تابعان و ذی‌نفعان حقوق بین‌الملل شده است (راعی دهقی و مقامی، ۱۴۰۱: ۹۸)؛ زیرا نقض حقوق بشر عمدتاً توسط دولت‌ها و در قبال شهروندان صورت می‌گیرد؛ ضمن اینکه امکان نقض حقوق بشر توسط عوامل غیردولتی هم امکان‌پذیر است. در این باره، دولت یا از انجام مداخله ناتوان است یا تمایلی به این کار ندارد. برای برخی دولت‌ها مقوله‌های مرتبط با حقوق بشر با توجه به ماده ۲(۷) منشور سازمان ملل، جزء امور داخلی آن‌ها تلقی می‌شود و سازمان ملل، حق و صلاحیتی مبنی بر دخالت در این امور ندارد (کمالی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۵۴). در مقابل، برخی دیگر بر این باورند که با تصویب منشور سازمان ملل، حقوق بشر دیگر ماهیت داخلی ندارد و دارای ذات و جوهره کاملاً بین‌المللی است (کوفمن، بی‌تا: ۵۰). در هر صورت، با گذشت زمان، بسیاری از دولت‌ها نسبت به پذیرش حق مداخله سازمان ملل در امور مرتبط با حقیقت‌یابی حقوق بشر رضایت داده و زمینه‌های نرمش در برابر حاکمیت فراملی را در سیستم‌های حقوقی خود فراهم ساخته‌اند. از زمان اولین مأموریت‌های حقیقت‌یابی، مقامات صلاحیت‌دار دولت‌ها افراد و شرکت‌های مرتبط را در قبال نقض حقوق بشر رصد کرده‌اند (راچمن،

۲۰۰۹: ۳۴). به استثنای برخی موارد، پاسخ‌های بین‌المللی به موارد نقض حقوق بشر به طور عمده دارای ماهیت سیاسی است که می‌توان به اعمال تحریم و محکوم کردن فعالیت‌های دولت‌های متخلف اشاره کرد. در دو دهه گذشته، شاهد نهادهای شدن موارد تعقیب کیفری افراد به‌عنوان پاسخی به گزارش‌های کمیته‌های حقیقت‌یاب بوده‌ایم. با هدف ارائه تصویری بهتر از توسعه سازکارهای حقیقت‌یابی، در ادامه به بررسی مبنای قانونی و اشکال مختلف مأموریت‌های حقیقت‌یابی می‌پردازیم (Talsma, 2012: 17).

کمیسیون‌های تحقیق سازمان ملل و کمیته‌های حقیقت‌یابی^۱، که از این پس کمیسیون‌ها و کمیته‌ها خوانده می‌شوند، به‌صورت فزاینده‌ای برای پاسخ‌گویی به موارد نقض جدی قوانین بین‌المللی بشردوستانه و قوانین بین‌المللی حقوق بشر، صرف‌نظر از حد و مزن بودن موارد نقض، مورد استفاده قرار می‌گیرند. آنان سعی دارند تا پاسخ‌گویی در مقابل چنین مواردی را ارتقا بخشند و نیز مصونیت مجرمان از مجازات را تقلیل دهند. این نهادهای تحقیقاتی بین‌المللی توسط شورای امنیت، مجمع عمومی، شورای حقوق بشر و سلف آن، کمیسیون حقوق بشر، دبیرکل و کمیساریای عالی حقوق بشر ایجاد شده‌اند. کمیته‌های مذکور اطلاعات را از طیف وسیعی از منابع، از جمله شاهدان، مأموریت‌های میدانی و گزارش‌های سازمان‌های غیردولتی و نهادهای بین‌المللی جمع‌آوری می‌کنند. برخی از این اطلاعات از منابع دیجیتالی مانند دوربین‌های دیجیتالی، رایانه‌ها و اینترنت به دست می‌آید.^۲ در طول بیست‌سال گذشته مأموریت‌های زیادی با هدف ارزیابی برخی موقعیت‌های نقض جدی حقوق بشر و قوانین بشردوستانه در سراسر جهان ایجاد شده‌اند، که از آن جمله می‌توان به یوگسلاوی سابق در (۱۹۹۶)^۳، دارفور (۲۰۰۵)^۴، تیمور شرقی (۲۰۰۶)^۵، لبنان (۲۰۰۶)^۶، گینه^۷ و موارد جدیدتری چون ساحل عاج^۸، لیبی^۹، سرزمین اشغالی فلسطین^{۱۰}،

1. International commission of inquiry, international fact-finding mission
2. EPORT ON DIGITALLY DERIVED EVIDENCE USED IN UN HUMAN RIGHTS FACT-FINDING MISSIONS APPROACHES AND STANDARDS OF PROOF as part of THE DIGITALLY DERIVED EVIDENCE PROJEC (2020). Leiden University. Availbale at: <https://leiden-guidelines.com/assets/Fact-Finding-Missions.pdf>, p1
3. Commission of Experts on the former Yugoslavia
4. international Commission of inquiry on Darfur (2004), established by Security Council resolution 1564 (2004).
5. independent Special Commission of inquiry for Timor-Leste (2006), established by the Secretary-General.
6. Commission of inquiry on Lebanon (2006), established by Human Rights Council resolution S-2/1 of 11 August 2006.
7. international Commission of inquiry on Guinea (2009), established by the Secretary-General on 28 October 2009 (S/2009/556).
8. independent international Commission of inquiry on Côte d'ivoire (2011), established by Human Rights Council resolution 16/25 of 25 March 2011
9. the international Commission of inquiry on the Libyan Arab Jamahiriya (2011-2012), established by Human Rights Council resolution S-15/1 of 25 February 2011
10. International Fact-Finding Mission on Israeli Settlements in the Occupied Palestinian Territory (2012), established by the Human Rights Council under resolution 19/17 of 22 March 2012.

جمهوری عربی سوریه^۱، جمهوری خلق کره^۲، سریلانکا^۳ و جمهوری آفریقای جنوبی (۱۹۹۵)^۴ اشاره کرد (رابرتسون، ۱۳۸۳: ۳۷۵). دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر به‌عنوان بخشی از کار اصلی خود در دادن مشاوره تخصصی و پشتیبانی از مأموریت‌ها و کمیسیون‌ها اقدام می‌کند. این حمایت مشتمل بر ارائه راهنمایی، مشاوره در مورد روش انجام تحقیقات و قوانین بین‌المللی قابل اعمال، ایجاد و توسعه ابزارهای تحقیق، ایجاد دبیرخانه‌هایی با کارمندان متخصص، ارائه پشتیبانی اداری، لجستیکی (آمادی) و امنیتی، و انجام بررسی‌های دوره‌ای و مشخص کردن تجربه‌ها و موارد آموخته‌شده است.

در سال‌های اخیر، بحث‌هایی با موضوع کنترل کیفیت حقیقت‌یابی مطرح شده است که نه تنها برای قربانیان، بلکه برای کشورهایی مانند چین که فکر می‌کند حقوق بشر به طور گزینشی علیه آن استفاده شده، اهمیت دارد. مهم است که تمام حقیقت‌یابی‌های حقوق بشر بر اساس بالاترین استانداردهای حرفه‌ای انجام شود تا سطح بالاتری از مشروعیت حاصل شود.

۳. کارویژه کمیسیون‌ها و کمیته‌های حقیقت‌یاب

در چارچوب ساختاری سازمان ملل متحد، اصطلاحاتی چون «کمیسیون تحقیقات بین‌المللی» و «کمیته حقیقت‌یاب بین‌المللی» برای توصیف نهادهای موقتی با ماهیت غیرقضایی به کار گرفته می‌شوند. کمیسیون یا کمیته‌های مذکور به‌واسطه نهادهای فرادولتی، دبیرکل یا کمیساریای عالی حقوق بشر ایجاد می‌شوند و وظیفه دارند بررسی موارد نقض حقوق بشر، قوانین بین‌المللی بشردوستانه یا قانون کیفری بین‌المللی را بر عهده گیرند. همچنین این نهادها موظف به ارائه توصیه‌هایی برای انجام اقدامات اصلاحی مبتنی بر یافته‌های واقعی هستند. کار کمیته‌ها در راستای ارتقاء حفاظت از حقوق بشر، به دلایل مختلف، حیاتی است. کمیسیون‌ها می‌توانند سابقه‌ای تاریخی از موارد نقض جدی حقوق بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه ایجاد کنند و بر ایجاد تغییرات در قوانین و رویه‌های اجرایی ارتقادهنده حقوق بشر اصرار ورزند. همچنین کمیسیون‌ها می‌توانند در تضمین پاسخ‌گویی در برابر موارد نقض جدی و سازمان‌یافته حقوق بشر مؤثر باشند. موارد پیش‌گفته حربه‌ای است برای جلوگیری از نقض‌های آتی این حقوق، ترویج اطاعت از قانون، اجرای عدالت، و جبران خسارت قربانیان.

1. independent international Commission of inquiry on the Syrian Arab Republic (2011-2014), established by Human Rights Council resolution S-17/1 of 23 August 2011; preceded by the Fact-finding Mission to the Syrian Arab Republic (2011) established by the High Commissioner for Human Rights pursuant to Human Rights Council resolution S-16/1 of 29 April 2011.
2. Commission of inquiry on Human Rights in the Democratic People's Republic of Korea (2013), established by the Human Rights Council in resolution 22/13 of 21 March 2013.
3. OHCHR investigation on Sri Lanka (2014), established by the Human Rights Council in resolution 15/1 of 27 March 2014.
4. international Commission of inquiry on the Central African Republic established by Security Council resolution 2127 (2013) of 5 December 2013

متأسفانه در سال‌های اخیر شاهد آن بوده‌ایم که بسیاری از دولت‌ها با توسل به توجیه امنیت ملی تلاش کرده‌اند تا دسترسی به اطلاعات را که در واقع یکی از ابعاد حق بر حقیقت است محدود کنند. هرچند در بسیاری از موارد این موضوع برای آن‌ها امکان‌پذیر نبوده و قوه قضاییه مستقل ملی، یا دادگاه‌های منطقه‌ای حقوق بشر و یا دادگاه‌های کیفری بین‌المللی چنین توجیهی را پذیرا نشده‌اند، اما نمی‌توان از اختلالات وارد شده هم چشم‌پوشی کرد (Földes, 2014: 135). تحقیقات بین‌المللی مرتبط با حقوق بشر زمینه‌ساز فراهم کردن اطلاعات و عناصر مهمی برای رویه‌های قضایی است. به صورتی که پیش‌تر شاهد بوده‌ایم، خروجی این کمیته‌ها توسط محاکم بین‌المللی و دیوان بین‌المللی کیفری به کار گرفته شده است. بسیاری از این کمیته‌ها به دلایل ریشه‌ای خشونت و نقض حقوق بشر پرداخته‌اند و باعث شده‌اند تا سازکارهای فراملی برای تضمین حقیقت، عدالت، جبران خسارت، و بازسازی و احیا به کار بیفتند و تکرار نشدن نقض این ارزش‌ها تضمین شود. همه این موارد به‌مثابه مساعی پایدارتر برای ایجاد صلح و آشتی جهان‌شمول و فراملی بوده است و به حل‌وفصل سیاسی درگیری‌ها کمک فراوانی کرده‌اند. کمیته‌ها در طی انجام وظایف خود، اغلب به بررسی رویه‌های قضایی و دیگر سازکارهای پاسخ‌گویی پرداخته‌اند و توصیه‌هایشان متمرکز بر تقویت قانونگذاری و ایجاد نهادهای قانونی برای ارتقای پاسخ‌گویی برای فجایع گذشته در سطوح ملی و بین‌المللی و نیز جبران خسارت قربانیان بوده است.^۱ در برخی زمینه‌ها، سازوکارهای پاسخ‌گویی داخلی ویژه برای رسیدگی به تخلفات بررسی شده توسط کمیته‌ها و اعمال توصیه‌های آن‌ها ایجاد شده است. پوشش رسانه‌ای گسترده کار کمیته‌ها (مثلاً کمیته‌هایی که درباره رویدادهای غزه یا جمهوری عربی سوریه تحقیق می‌کنند) نمایه عمومی چنین تحقیقاتی را افزایش داده و نقش مهمی را که آن‌ها در اجرای هنجارهای بین‌المللی حقوق بشر، حقوق بین‌الملل بشردوستانه و پاسخ‌گویی مجرمان داشته‌اند، برجسته کرده است. این در حالی است که روش‌ها، سازکارها و کوشش‌های دیگر در این زمینه شکست خورده و نتوانسته‌اند چنین موفقیتی داشته باشند.

۴. تعیین وظایف کمیته‌های حقیقت‌یاب

شرح وظایف کمیته‌ها تفاوت قابل توجهی دارد و برحسب موقعیت مدنظر، ماهیت نقض‌های صورت‌گرفته و هدف تحقیقات، متفاوت است. در برخی مواقع، کمیته موظف به بررسی کل قلمروی یک کشور است (مانند لیبی و جمهوری عربی سوریه) و در برخی مواقع، کمیته موظف به انجام تحقیقات در بخش خاصی از یک کشور است (مانند دارفور). بسیاری از کمیته‌ها دارای وظایف بسیار کلی با عنوان بررسی موارد

1. United Nations. COMMISSIONS OF INQUIRY AND FACT-FINDING MISSIONS ON INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS AND HUMANITARIAN LAW Guidance and Practice (2015). https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/CoI_Guidance_and_Practice.pdf

نقض حقوق بشر یا قوانین بین‌المللی بشردوستانه و گاهی هر دو مورد هستند. برخی کمیته‌ها مأمور انجام تحقیقات درباره وقایع یا رویداد خاصی هستند. مثلاً می‌توان به کمیته حقیقت‌یاب ساحل عاج اشاره کرد که در سال ۲۰۰۴، مأمور انجام تحقیقات نقض حقوق بشر در ارتباط با راهپیمایی برنامه‌ریزی شده در تاریخ ۲۵ مارس ۲۰۰۴ در ابیجان بود.

وظایف دیگر، دوره طولانی‌تری از تحقیق با درجات متفاوتی از دقت را مقرر کرده‌اند. وظایف مقرر شده برای کمیسیون‌ها در اغلب موارد، لحنی کلی دارد که تفسیر آن‌ها را توسط اعضای کمیته ضروری می‌کند. به‌هرروی، گاهی با توجه به موارد نقضی که قرار بوده توسط کمیته بررسی شود، از لحن تخصصی‌تری استفاده شده است. وظایف باید با توجه به موقعیت مدنظر تدوین شوند، شفافیت درباره آنچه از کمیته انتظار می‌رود وجود داشته باشد و استانداردهای بین‌المللی در زمینه کمیته‌های حقیقت‌یاب حقوق بشر منعکس شوند. تهیه پیش‌نویسی از وظایف به گونه‌ای که کمیته در همه وجوه قادر باشد تا کار خود را طبق بهترین روش‌شناسی و بدون پیش‌داوری انجام دهد، می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد (Ermacora, 2014: 75).

بدیهی است که شرح وظایف بر جدول زمان‌بندی و منابع لازم برای اجرای وظایف، موضوعی تأثیرگذار است. تعیین مهلت و همچنین منابع تأمین‌شده از سوی مقام مسئول، باید متناسب با نوع وظایف و شرایطی باشد که کمیته در آن فعالیت خواهد کرد. در عمل این موارد همواره رعایت نمی‌شوند و سبب می‌شود چالش‌هایی برای کمیته حقیقت‌یاب ایجاد شود. مثلاً شورای حقوق بشر نسبت به ایجاد کمیته‌ای حقیقت‌یاب برای انجام تحقیقات در ساحل عاج در مارس ۲۰۱۱ اقدام کرد. این کمیته موظف شد تا در نشست بعدی که قرار بود در ژوئن ۲۰۱۱ برگزار شود، به ارائه گزارش بپردازد. کمیته مذکور تنها شش هفته فرصت داشت تا به انجام تحقیقات و ارائه گزارش نهایی اقدام کند. در دیگر موارد، گاهی بودجه تخصیص داده‌شده با وظایف کمیته همخوانی ندارد (Henderson, 2015: 392).

۵. شرح وظایف کمیته‌های حقیقت‌یاب

برای کمیته‌های حقیقت‌یاب صلاحیت‌ها و تکالیفی با طیف گسترده‌ای از شرح وظایف تعریف شده است. مثلاً در شرح وظایف کمیته حقیقت‌یاب بوروندی (۱۹۹۵)، این کمیته موظف به یافتن حقایق شده بود و کمیته حقیقت‌یاب تیمور شرقی (۲۰۰۶) باید درخصوص مشخص کردن شرایط و حقایق اقدام می‌کرد. وظایف دیگر کمیسیون‌ها آن‌ها را ملزم می‌کرد که به تحقیق درباره شرایط نقض حقوق بشر (گرجستان ۱۹۹۳) و بررسی گزارش‌های مربوط به نقض قوانین بین‌المللی بشردوستانه و حقوق بشر (دارفور ۲۰۰۴) بپردازند.^۱ کمیسیون تحقیق ساحل عاج (۲۰۱۱) ملزم به تحقیق درباره حقایق و شرایط نقض جدی حقوق بشر بود.^۲ کمیته

1. Security Council resolution 1564 (2004), para. 12.

2. Human Rights Council resolution 16/25, para. 10

حقیقت‌یاب جمهوری عربی سوریه (۲۰۱۱) وظیفه داشت تا درباره تمام موارد ادعا شده نقض حقوق بشر تحقیق، و نسبت به ایجاد حقایق و موقعیت‌هایی که احتمالاً منجر به این موارد نقض شده اقدام کند.^۱ در نمونه دیگر از کمیسیون بین‌المللی تحقیق درباره تیمور شرقی (۱۹۹۹) خواسته شد تا نسبت به گردآوری نظام‌مند اطلاعات در زمینه نقض احتمالی حقوق بشر و اعمالی که ممکن است مصداق نقض قوانین بین‌المللی بشردوستانه باشند، اقدام کند.^۲ این کمیته به خوبی توانست صلح و آشتی را در تیمور شرقی ایجاد کند (میرجلیلی، ۱۳۹۴: ۸۶).

در شرح وظایف برخی کمیسیون‌ها تنها به حقوق بشر بین‌الملل اشاره شده است؛ درحالی که در شرح وظایف برخی دیگر و به‌خصوص در موارد درگیری‌های مسلحانه به حقوق بین‌الملل بشردوستانه هم اشاره می‌شود. مثلاً دبیرکل سازمان ملل، تنها به موارد نقض فاحش حقوق بشر در شرح وظایف کمیته حقیقت‌یاب قتل‌های ۲۸ سپتامبر ۲۰۰۹ در گینه اشاره کرد؛ درحالی که در شرح وظایف کمیته حقیقت‌یاب غزه (۲۰۰۹)^۳ این کمیته با داشتن چهار عضو که در رأس آن‌ها قاضی ریچارد گلدستون قرار داشت، ملزم به تحقیق درباره تمامی موارد نقض حقوق بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه شده بود (شیرزاد و خرازی، ۱۳۸۹: ۸۰). کمیسیون‌ها در انتخاب چارچوب قانون قابل اجرا در حین انجام تحقیقات، صلاحیت دارند. مثلاً اگرچه وظایف کمیسیون‌های تحقیق لیبی (۲۰۱۱-۲۰۱۲) و جمهوری عربی سوریه (۲۰۱۱-۲۰۱۴) تنها به حقوق بشر بین‌الملل اشاره کرده بود، اما هر دو مرجع مذکور، زمانی که وضعیت در این کشورها به سطح درگیری مسلحانه داخلی رسید، وظایف خود را به صورتی تفسیر کردند که شامل قوانین بین‌المللی بشردوستانه هم بشود. از این‌رو، شرح وظایف برخی کمیته‌ها به قانون کیفری بین‌المللی اشاره می‌کند؛ مانند کمیته تحقیق جمهوری عربی سوریه که ملزم شده بود تا درخصوص تحقیق درباره حقایق و شرایط جرائم انجام شده اقدام کند و عاملان احتمالی جرائم علیه بشریت را نیز شناسایی کند.^۴ با وجود این، علی‌رغم تفاوت‌هایی که در نمایاندن وظایف این کمیته وجود دارند، می‌توان به موارد کلی به‌عنوان مخرج مشترک صلاحیت تمامی کمیسیون‌ها و کمیته‌ها اشاره کرد:

- اثبات حقایق در ارتباط با رویدادها، ادعاهای نقض حقوق بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه؛
- ارزیابی حقایق در پرتوی قانون یا قوانین قابل استناد و قابل اجرا؛
- انجام نتیجه‌گیری در ارتباط با وجود چنین نقض‌هایی و در صورت لزوم مرتکبان ادعا شده؛
- صدور توصیه‌نامه و پیشنهاد خطاب به نهادهای مختلف.^۵

1. Human Rights Council resolution S-17/1, para. 13

2. Commission on Human Rights resolution 1999/S-4/1, para. 6.

3. Human Rights Council resolution S-9/1 of 12 January 2009, para. 14.

4. Human Rights Council resolution S-17/1, para. 13

5. Commissions of inquiry and fact-finding missions on international human rights and humanitarian

۶. طرفین موضوع تحقیق در کمیته‌های حقیقت‌یاب

به‌طور کلی، در شرح وظایف کمیسیون‌های تحقیق به‌صورت خاص به طرف یا طرفینی که اقداماتشان موضوع تحقیق است اشاره نشده و انجام تحقیق مستلزم بررسی کلیه موارد ادعاشده نقض حقوق بشر و در صورت لزوم، قوانین بشردوستانه است؛ اما در این میان باید گفت در صورتی که کمیته‌های حقیقت‌یاب به‌موجب دعوت دولتی وارد آن کشور شوند، باید به این موارد پایبند باشند:

- ۱) آزادی تردد به اقصی نقاط کشور از جمله تسهیلات حمل‌ونقل به‌ویژه در مناطق دارای محدودیت؛
- ۲) دسترسی به کلیه بازداشتگاه‌ها، زندان‌ها و مکان‌های بازجویی؛
- ۳) امکان تماس با اماکن مرکزی و محلی کلیه شعب دولتی؛
- ۴) تماس با نمایندگان سازمان‌های مردم‌نهاد، نهادهای خصوصی و از همه مهم‌تر رسانه‌ها؛
- ۵) تماس محرمانه و بدون وجود نظارت با شاهدان و سایر افراد شخصی که به هر نحو، از آزادی محروم شده‌اند و ملاقات با آن‌ها برای مأموران حقیقت‌یاب مفید است؛
- ۶) دسترسی کامل به کلیه اسناد مرتبط با مأموریت گزارشگران ویژه؛
- ۷) دولت‌ها باید ترتیبات امنیتی را بدون هیچ‌گونه محدودیت برای انجام تردد یا تحقیقات یادشده فراهم کنند (قانعی، ۱۳۹۵: ۱۳۲).

همچنین حسب مورد و به‌ویژه در موارد اشغال یا تهاجم خارجی، کمیسیون‌ها موظف به تحقیق درباره اقدامات تنها یکی از طرفین متخاصم هستند (herik, 2014: 522). مثلاً کمیسیون تحقیق لبنان (۲۰۰۶) بر حسب وظایفی که داشت، ملزم به تحقیق درباره اقدامات اسرائیل در لبنان بود. در گزارش این کمیته حقیقت‌یاب تحقیق در مورد نیروهای دفاعی اسرائیل، نیازمند در نظر گرفتن اقدامات طرف مخالف آن‌ها هم می‌شد. به‌هرروی، کمیسیون به این نتیجه رسید که نمی‌تواند وظایف خود را به صورتی تفسیر کند که شامل تحقیق درباره اقدامات حزب‌الله در اسرائیل بشود؛ زیرا این مسئله به‌معنای تخطی از اختیارات و صلاحیت‌های تفویض‌شده توسط شورای امنیت خواهد بود.^۱ در پی جنگ بیست‌ودو روزه غزه، شورای حقوق بشر به‌رغم مخالفت اسرائیل، یک هیئت حقیقت‌یاب برای «تحقیق درباره تمام موارد نقض حقوق بین‌الملل بشر و حقوق بین‌الملل بشردوستانه که در فاصله زمانی ۲۷ دسامبر ۲۰۰۸ تا ۱۸ ژانویه ۲۰۰۹ در چارچوب عملیات‌های نظامی در غزه ارتکاب یافته‌اند» تشکیل داد (کمالی‌نژاد، ۱۳۸۹: ۹۸). این در حالی بود که قطعنامه شورای حقوق بشر کمیسیون تحقیق غزه (۲۰۰۹) را موظف به بررسی موارد

law. Guidance and Practice. New York and Geneva, 2015. Available at: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/CoI_Guidance_and_Practice.pdf
 1. "Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council resolution S-2/1" (A/HRC/3/2), paras. 14 and 15

نقض حقوق بشر توسط یکی از طرفین متخاصم کرده بود؛^۱ ریاست کمیته حقیقت‌یاب با اعلام تشکیل کمیته حقیقت‌یاب و در نامه انتصاب اعضا، آن‌ها را موظف به تحقیق درباره تمامی موارد نقض حقوق بشر و قوانین بین‌المللی بشردوستانه در حین، بعد و قبل از عملیات نظامی ۲۷ دسامبر ۲۰۰۸ تا ۱۸ ژانویه ۲۰۰۹ کرد و حیطة تحقیقات را به تمامی طرفین درگیر گسترش داد.

زمانی که شرح وظایف کمیسیون‌ها شامل تحقیقات در زمینه قوانین بشردوستانه می‌شود، کمیسیون‌ها چنین تحقیقاتی را درباره تمامی طرفین درگیری‌های مسلحانه مشتمل بر گروه‌های نظامی غیردولتی نیز انجام می‌دهند. در مورد مشابه نیز کمیسیون‌ها نقض قوانین کیفری بین‌الملل توسط گروه‌های غیردولتی را بررسی و تحقیق کرده‌اند که می‌توان به موارد جنایت علیه بشریت و نسل‌کشی اشاره کرد.^۲ در ارتباط با رابطه پیچیده‌تری که بین عوامل غیردولتی و قوانین بین‌المللی حقوق بشر وجود دارد، کمیته‌ها خواهان محترم شمردن حقوق بشر توسط عوامل غیردولتی شده‌اند. مثلاً در گزارش کمیسیون تحقیق سریلانکا (۲۰۱۰) آمده است که در ارتباط با گروه بیره‌های آزادی‌بخش تامیل^۳ اگرچه عوامل غیردولتی نمی‌توانند به‌طور رسمی عضو یک معاهده حقوق بشر شوند، اما اکنون به‌طور فزاینده‌ای پذیرفته شده است که گروه‌های غیردولتی که بالفعل کنترل بخشی از قلمروی یک کشور را در دست دارند، باید به حقوق اساسی انسانی افراد در آن سرزمین احترام بگذارند. ارگان‌های مختلف سازمان ملل متحد، بارها از این عوامل خواسته بود که به قوانین حقوق بشر احترام بگذارند. هرچند کمیسیون‌ها واقف هستند که دیدگاه‌های مختلفی در سطح بین‌الملل درباره این مسئله وجود دارند، اما معتقدند که گروه‌های این‌چنینی حداقل باید به ابتدایی‌ترین حقوق انسانی افراد در اختیار خود (از جمله حقوق امنیت جانی، جسمی، تمامیت جسمانی و رهایی از شکنجه و رفتار و مجازات ظالمانه، غیرانسانی یا تحقیرآمیز) احترام بگذارند. در اولین گزارش کمیته حقیقت‌یاب لیبی (۲۰۱۱) آمده است: «عوامل غیردولتی در لیبی، به‌ویژه مقامات و نیروهای شورای انتقالی ملی، نمی‌توانند رسماً عضو معاهدات بین‌المللی حقوق بشر شوند؛ بنابراین رسماً تعهداتی در مقابل معاهدات بین‌المللی ندارند. اگرچه میزان الزام عوامل غیردولتی به قوانین بین‌المللی حقوق بشر همچنان به‌عنوان یک موضوع حقوق بین‌الملل مورد مناقشه است، اما به‌طور فزاینده‌ای پذیرفته شده است که در جایی که گروه‌های غیردولتی کنترل عملی بر سرزمین را اعمال می‌کنند، باید به حقوق بنیادین افراد که در این قلمرو هستند، احترام بگذارند. کمیسیون به این نتیجه رسید که شورای انتقال ملی شبیه به یک مقام دولتی رفتار کرده و عملاً کنترل قلمرویی را در دست دارد. کمیسیون مذکور محق است تا اتهامات مربوط به نقض حقوق بشر توسط نیروهای شورای انتقال ملی را بررسی کند.»^۴

1. Human Rights Council resolution S-9/1, para. 14.

2. See, for example, S/2005/60, Part Three

3. [Liberation Tigers of Tamil Eelam]

4. Report of the international Commission of inquiry to investigate all alleged violations of

۷. مبنای حقوقی و قانونی حقیقت‌یابی در راستای تضمین پاسخ‌گویی

دو مورد از اهداف اصلی سازمان ملل متحد عبارتند از: «حفظ صلح و امنیت بین‌المللی» و «توسعه روابط دوستانه بین ملت‌ها».^۱ ارگان‌های مختلف سازمان ملل به صورت تلویحی دارای اختیاراتی برای ایجاد کمیسیون‌های حقیقت‌یابی در راستای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی هستند. مثلاً ماده ۳۴ منشور سازمان ملل متحد به شورای امنیت اجازه می‌دهد تا نسبت به انجام تحقیقات در خصوص «هرگونه اختلاف یا موقعیتی که ممکن است باعث تنش و مناقشه می‌شود، اقدام کند تا مشخص شود که آیا تداوم اختلاف یا موقعیت تنش‌زا باعث به‌خطر انداختن صلح و امنیت بین‌المللی می‌شود یا خیر».^۲ همچنین شورای امنیت می‌تواند در راستای انجام وظایف تحقیقاتی خود نسبت به ایجاد ارگان‌های فرعی اقدام کند.^۳ علاوه بر این، این احتمال وجود دارد که مجمع عمومی در زمینه هر مسئله مرتبط با حفظ صلح بین‌المللی به بحث و تبادل نظر بپردازد. ضمن اینکه مجمع عمومی مجاز است تا تدابیری برای تعدیل مسالمت‌آمیز هر وضعیت تهدیدکننده رفاه عمومی یا روابط دوستانه بین ملت‌ها، صرف‌نظر از منشأ آن، پیشنهاد کند.^۴ مجمع عمومی هم می‌تواند نهادهای فرعی لازم برای انجام وظایفش را ایجاد و پایه‌ریزی کند.^۵ در نهایت، این امکان وجود دارد که دبیرکل هر موضوعی را که به‌عنوان تهدیدی برای صلح و امنیت جهانی تشخیص دهد به اطلاع شورای امنیت برساند (فرانک، ۱۹۸۰: ۱۶۶). در تاریخ ۹ دسامبر ۱۹۹۱ میلادی، مجمع عمومی سازمان ملل متحد اعلامیه‌ای را با موضوع حقیقت‌یابی سازمان ملل متحد در حوزه حفظ امنیت و صلح جهانی تصویب کرد که به‌صراحت دارای صلاحیت‌ها و وظایف گسترده‌ای در راستای نظارت بر موقعیت‌های مرتبط‌شده است. ماده ۵۵ منشور سازمان ملل تصریح می‌کند که این سازمان باید احترام جهانی، رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را برای همه ترویج کند.^۶ اگرچه ماده ۵۵ خطاب به همه ارگان‌های سازمان ملل متحد است، اما این مجمع عمومی است که اختیارات صریح برای «شروع مطالعات و ارائه توصیه‌ها» برای «تحقق حقوق بشر و آزادی‌های اساسی» را داراست. به‌علاوه، مجمع عمومی مسئولیت تضمین ارتقای حقوق بشر را عهده‌دار بوده است و می‌تواند این مسئولیت را به شورای اقتصادی و اجتماعی^۷ تفویض کند. این مسئولیت و سپردن اختیار، به‌هرروی، باعث نمی‌شود تا سایر ارگان‌ها از ترویج احترام به حقوق بشر از طریق ابزارهایی مانند حقیقت‌یابی معاف شوند.

international human rights law in the Libyan Arab Jamahiriya" (A/HRC/17/44), para. 62.

1. U.N. Charter art. 1, para. 2

2. Id. art. 34

3. U.N. Charter art. 29

4. Id. art. 14

5. Id. art. 22. Such functions include those described in Articles 11 and 14

6. U.N. Charter art. 55.

7. the Economic and Social Council (ECOSOC).

شورای اقتصادی اجتماعی در راستای وظیفه حقیقت‌یابی صلاحیت ارائه توصیه‌هایی به منظور ترویج احترام، رعایت حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را داراست. شورای مذکور موظف است تا کمیسیون‌های اقتصادی و اجتماعی و کمیسیون‌های ویژه‌ای را با هدف ارتقای موازین حقوق بشر تشکیل دهد. بنابراین کمیسیون حقوق بشر، مرکب از ۵۳ کشور عضو، طراحی و تشکیل شد. این کمیسیون صلاحیت دارد کارگروه‌های موقت تشکیل یا افراد متخصصی را به صورت موقت منصوب کند. از دهه ۸۰ میلادی، کمیسیون حقوق بشر شروع به توسعه سازوکارهای دائمی‌تری به نام «رویه‌های ویژه»^۱ کرد که توسط فرد یا کارگروه‌های مرتبط با مسائل حقوق بشر (وظایف کشوری) اعمال می‌شوند یا به موضوعات خاص حقوق بشر می‌پردازند (وظایف موضوعی).^۲ پس از جایگزینی شورای حقوق بشر به جای کمیسیون حقوق بشر در سال ۲۰۰۶ میلادی^۳، این شورا با عهده‌داری وظایف مرتبط با رویه‌های ویژه تا به امروز هم به کار خود ادامه داده است.^۴

در اواخر دهه ۷۰ میلادی، کمیسیون حقوق بشر تصمیم گرفت به جای کارگروهی متشکل از سه تا پنج نفر، از خدمات یک گزارشگر مستقل و ویژه بهره برد.^۵ قطعنامه‌هایی محتوای مأموریت‌ها را مشخص کرده‌اند و وظایف مرتبط با رویه‌های ویژه، هر ساله بسط و گسترش پیدا کرده‌اند. هسته و جوهره وظایف عبارتند از: تحلیل موقعیت، حقیقت‌یابی و گزارش‌دهی، انجام اقدامات فوری و ارائه مشاوره به دولت‌ها و شورای حقوق بشر.^۶

در تعیین شرح وظایف کمیته‌ها و کمیسیون‌های تحقیق، تمایل فزاینده‌ای به مسئله پاسخ‌گویی مشاهده شده است. این پاسخ‌گویی به شکلی است که باعث شده تا ناقضان حقوق بشر در مقابل ارتکاب اعمالشان قرار گیرند و از طرفی قربانیان حقوق بشر یا خانواده‌هایشان هم فرصت روبه‌رو شدن با ناقضان و درخواست برای جبران خسارت وارد شده را بازیابند (میرجیلی، ۱۳۹۴: ۹۶). مثلاً در شرح وظایف کمیته دارفور ۲۰۰۴ آمده بود: کمیسیون باید نسبت به شناسایی مرتکبان این نقض‌ها با هدف تضمین پاسخ‌گویی اشخاص مسئول اقدام کند.^۷ پس می‌توان به موارد مشابهی در شرح وظایف کمیسیون‌های

1. Special Procedures

2. Ibid

3. U.N. Office of the High Commissioner for Human Rights, Background Information on the Human Rights Council, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/AboutCouncil.aspx> (last visited June 23, 2012).

4. United Nations, Global Issues: Human Rights, <http://www.un.org/en/globalissues/humanrights/> (last visited Aug. 31, 2012)

5. See generally BERTRAND G. RAMCHARAN, THE PROTECTION ROLES OF U.N. HUMAN RIGHTS SPECIAL PROCEDURES 125-31 (2009)

6. See generally BERTRAND G. RAMCHARAN, THE PROTECTION ROLES OF U.N. HUMAN RIGHTS SPECIAL PROCEDURES 125-31 (2009)

7. Security Council resolution 1564 (2004), para. 12

تحقیق تیمور شرقی (۲۰۰۶)^۱، لیبی (۲۰۱۱)^۲، جمهوری عربی سوریه (۲۰۱۱)^۳ و سرزمین اشغالی فلسطین^۴ نیز اشاره کرد.

نکته گفتمانی دیگر در رابطه با کار کمیسیون‌ها این است که فهم این نهادها از مفهوم پاسخ‌گویی، چیزی فراتر از تعقیب قضایی است. مثلاً کمیسیون تحقیق دارفور ۲۰۰۴ میلادی به‌رغم اینکه تعریفی از پاسخ‌گویی در دستور کار خود نداشت، اما در گزارش خود بر اجرای عدالت، انجام اقداماتی با هدف جبران خسارت قربانیان و پاسخ‌گویی به‌عنوان یکی از عناصر جبران خسارت، تأکید کرده بود.^۵ همین‌طور در گزارش کمیته تحقیق تیمور شرقی (۲۰۰۶) در ضمن تمرکز بر سیستم قضایی ملی، سازکارهای پاسخ‌گویی دیگری چون اقدامات تأدیبی پلیس و پیگیری نهاد ملی حقوق بشر پیش‌بینی شده بود.^۶ در گزارش کمیته تحقیق سریلانکا (۲۰۱۰) به‌صراحت از فهم کمیته در زمینه مفهوم پاسخ‌گویی با توجه به هنجارهای بین‌الملل، سخن به میان آمده است: «قربانیان جرائم به‌موجب حقوق بین‌الملل سه حق بنیادین دارند: حق بر دانستن حقیقت، حق بر اجرای عدالت و حق بر غرامت مشتمل بر وجود تضمین‌های نهادی دال بر عدم تکرار فجایع».^۷ همچنین در این گزارش، تصریح شده که پاسخ‌گویی امری فراتر از بررسی و تعقیب قضایی عاملان جرائم جدی است. پاسخ‌گویی فرایند گسترده‌ای است که به مسئولیت سیاسی، حقوقی و اخلاقی افراد و نهادها در قبال نقض گذشته حقوق بشر و کرامت انسانی می‌پردازد.

بر اساس استانداردهای بین‌المللی یادشده، پاسخ‌گویی لزوماً شامل دستیابی به حقیقت، عدالت و غرامت برای قربانیان و مستلزم اعتراف رسمی دولت به نقش داشتن در نقض حقوق شهروندان در صورت وقوع است. هم‌سو با سیاست‌های سازمان ملل متحد، کمیسیون‌های تحقیق موظف به اعمال نسخه‌ای یکسان و واحد یا الگوهای خارجی از پیش‌امتحان‌شده در شرایط جدید نیستند؛ بلکه موظفند تا بر اساس ارزیابی‌های ملی مشتمل بر مشارکت گسترده شهروندان و توجه به نیازها و خواسته‌های آنان به تدوین معنای پاسخ‌گویی اقدام کنند. با این حال، هر فرایند ملی باید همواره در تطابق با استانداردهای بین‌الملل باشد؛ از این‌رو، به‌عنوان نمونه رویکرد کمیسیون تحقیق سریلانکا در قبال پاسخ‌گویی باید

1. Report of the Independent Special Commission of Inquiry for Timor-Leste (S/2006/822), annex, para. 4 (c).
2. Human Rights Council resolution S-15/1, para. 11
3. Human Rights Council resolution S-17/1, para. 13
4. Human Rights Council resolution S-21/1 of 23 July 2014, para. 13
5. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary-General (S/2005/60), paras. 528 and 565
6. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary-General (S/2006/822). paras. 214–217
7. "Report of the Secretary-General's Panel of Experts on Accountability in Sri Lanka", 31 March 2011, para. 266.

براساس استانداردها و تجارب مقایسه‌ای ارزیابی شود تا مشخص شود که چگونه قربانیان به صورت مؤثر می‌توانند حقوق خود دال بر حقیقت، عدالت و غرامت را تحقق بخشند.^۱

در گزارش نهایی کمیسیون تحقیق لیبی (۲۰۱۱) آمده است که از دیدگاه کمیسیون مذکور، مفهوم پاسخ‌گویی شامل شیوه‌های متفاوتی از جمله تعقیب کیفری، اقدامات تأدیبی، رویه‌های اداری و اجرایی، و در نهایت روش‌های جبران خسارت قربانیان است؛ بنابراین، پاسخ‌گویی نباید به صورت محدود تنها به تعقیب کیفری، تعبیر و تفسیر شود.^۲ شرح وظایف برخی کمیسیون‌ها آن‌ها را ملزم به شناسایی اشخاص مسئول در نقض حقوق بشر می‌کند. مثلاً کمیسیون دارفور ۲۰۰۴ میلادی پس از حملات از سوی شبه‌نظامیان مسلح، که حدود ۱ میلیون و ۶۰۰ هزار نفر را آواره و حدود ۲۰۰ هزار نفر را کشتند (میرجلیلی، ۱۳۹۴: ۴۱) موظف بود تا مرتکبان جنایات را شناسایی و پاسخ‌گویی آن‌ها را تضمین کند.^۳ این مسئله در شرح وظایف برخی کمیسیون‌های دیگر نیز مشاهده می‌شود؛ اما در عمل هیچ‌کدام از کمیسیون‌های مذکور، به جز کمیسیون تحقیق گینه (۲۰۰۹) و تیمور شرقی (۲۰۰۶)، در گزارش‌های عمومی خود از مجرمان نام نبردند و در عوض آن‌ها در فهرستی محرمانه، به دبیرکل یا کمیساریای عالی حقوق بشر، تحویل داده شد. کمیته حقیقت‌یاب دارفور ۲۰۰۴ میلادی در توضیح تصمیم خود برای عمومی کردن نام مجرمان، سه دلیل را نام برد:

(۱) اهمیت اجرای اصول قانونی و احترام به حقوق مظنونان؛

(۲) نداشتن صلاحیت‌های تحقیق و پیگیری کیفری توسط کمیسیون؛

(۳) نیاز به تضمین حفاظت از شاهدان در برابر آزار، اذیت، و یا ارباب احتمالی.^۴

کمیسیون تحقیق لیبی (۲۰۱۱) دلیل خود برای منتشر نکردن اسامی را جلوگیری از به خطر افتادن افرادی که در بازداشت هستند و همچنین به خطر نداشتن حق محاکمه عادلانه برای افرادی که در آینده بازداشت می‌شوند، اعلام کرد.^۵ دو اصل اساسی باید همواره در رویکرد کمیسیون‌ها مورد توجه قرار بگیرد؛ نخست، حفاظت از منابع اطلاعاتی در برابر آسیب‌های احتمالی و دوم، لزوم احترام به حق محاکمه عادلانه افرادی که ادعا می‌شود مرتکب تخلف شده‌اند.

۸. توسعه رویه کمیته حقیقت‌یاب حقوق بشر سازمان ملل (از پاسخ‌گویی سیاسی تا پاسخ‌گویی کیفری)

از زمان اولین مأموریت‌های حقیقت‌یابی حقوق بشر در دهه ۶۰ میلادی، افرادی که دارای صلاحیت

1. Ibid., executive summary.

2. "Report of the International Commission of Inquiry on Libya" (A/HRC/19/CRP.1), para. 763.

3. Security Council resolution 1564 (2004), para. 12.

4. S/2005/60, para. 645.

5. A/HRC/19/CRP.1, para. 760.

تحقیق و انجام ارزیابی موارد نقض حقوق بشری بوده‌اند، به مواردی توجه داشته‌اند که احتمال می‌رفته است که به سطح جرائم بین‌المللی تسری پیدا کند. کارگروه کارشناسان در آفریقای جنوبی، که توسط کمیسیون حقوق بشر در سال ۱۹۶۷ میلادی تأسیس شد،^۱ این وظیفه را بر عهده گرفت تا بررسی کند که آیا برخی از افراد مطابق با ماده ۲ کنوانسیون بین‌المللی سرکوب و مجازات جنایت تبعیض نژادی مرتکب جرم یا نقض جدی حقوق بشر شده‌اند یا خیر. به دنبال این مسئله، مجمع عمومی از کمیسیون حقوق بشر دعوت کرد تا به صورت دوره‌ای فهرستی از افراد، سازمان‌ها، مؤسسات، و نمایندگان دولت‌هایی که مسئول جنایات ذکر شده در ماده ۲ کنوانسیون بین‌المللی سرکوب و مجازات جنایت آپارتاید شناخته می‌شوند، تهیه شود. در ادامه، مجمع عمومی از دبیرکل درخواست کرد فهرست مذکور را منتشر و توزیع کند تا مجرمان آپارتاید در سراسر جهان، مشخص و شناخته شوند. در نتیجه انتشار، فهرست مذکور ماهیتی سیاسی پیدا کرد و به جای اینکه صرفاً مسئولیت کیفری افراد خاص را نشان دهد، دولت آپارتاید آفریقای جنوبی را از طریق بدنامی و شرمساری تحت فشار قرار داد. با تأسیس محاکم جنایی بین‌الملل و مختلط در دهه ۹۰ میلادی، پیامدهای کیفری حقیقت‌یابی حقوق بشر به‌طور چشمگیری افزایش یافته است. مثلاً قبل از تأسیس دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، هیئت‌های حقیقت‌یاب سازمان ملل، تحقیقات گسترده‌ای را انجام دادند و به‌موجب آن، نسل دوم، یعنی دادگاه‌های بین‌المللی کیفری، برای یوگسلاوی سابق متولد شد (کاسسه، ۱۳۸۶: ۴۲۸). گزارش‌های گزارشگر ویژه یوگسلاوی سابق و فشار جامعه بین‌الملل، شورای امنیت را بر آن داشت تا از دبیرکل بخواهد کمیسیونی از کارشناسان را برای بررسی نقض قوانین بین‌المللی بشردوستانه تشکیل دهد (Cherif Bassiouni, 2001: 40). سند مرتبط حاصل هجده‌ماه تحقیق کمیسیون بود که بعدها به دادستان دادگاه کیفری یوگسلاوی تسلیم شد. اگرچه اکثر اطلاعات جمع‌آوری شده توسط کمیسیون کارشناسان نمی‌توانست مستقیماً به‌عنوان ادله مورد استفاده قرار بگیرد، اما در تعیین محل، ماهیت و مقیاس تخلفات، بسیار مفید بود.

شریف بسیونی، رئیس کمیسیون، تأکید داشت: «اگر کار کمیسیون نبود، بعید بود دادستان دیوان کیفری بتواند کار خود را به‌همان سرعت و اندازه، کارآمد شروع کند» (Cherif Bassiouni, 2001: 37). پس از آن، تعامل بین عوامل حقیقت‌یاب حقوق بشر و پیگرد کیفری بین‌المللی در نتیجه ایجاد دیوان بین‌الملل کیفری تشدید شده است. اساسنامه رم که دیوان بین‌الملل کیفری را ایجاد کرد، نه تنها به دادستان اجازه می‌دهد که «اطلاعات بیشتری را از ارگان‌های سازمان ملل متحد درخواست کند»^۲ بلکه به شورای امنیت نیز اجازه می‌دهد تا پرونده‌ها را به دیوان بین‌المللی کیفری ارجاع دهد.^۳ در واقع دیوان بین‌المللی کیفری،

1. ECOSOC Res. 1235 (XLII), U.N. Doc. E/4393 (XLII) (1967)

2. Rome Statute of the International Criminal Court, art. 13(b), July 17, 1998, 2187 U.N.T.S. 90 [hereinafter Rome Statute].

3. Id. art. 13(b)

نخستین دیوان دائمی است که می‌تواند برای اجرای عدالت انتقالی مورد استفاده قرار گیرد (لمپ، ۱۳۸۹: ۳۸۶). با توجه به این مسئله که این سازکارها می‌توانند جامعه بین‌الملل را متأثر کنند و به‌صورت بالقوه عامل مهمی برای حفظ نظم جهانی هستند یا خیر، پرسشی که به ذهن متبادر می‌شود این است که آیا یک استاندارد رسمی حداقلی (یا درجه‌ای از قطعیت) در زمینه یافته‌های مرتبط وجود دارد یا خیر؛ اگر پاسخ مثبت است، این درجه قطعیت باید در کدام نقطه بین حدس و یقین مطلق قرار گیرد (فرانک، ۱۹۸۰: ۳۴۵).

۹. مساعی انجام‌شده برای استانداردسازی رویه‌های حقیقت‌یابی

منشور ملل متحد و قطعنامه‌های زیربنایی مأموریت‌های حقیقت‌یابی، هیچ‌کدام دستورالعملی درباره چگونگی انجام تحقیقات ارائه نکرده‌اند. هر مأموریت شرح وظایف خود را داراست که در آن حدود صلاحیت به‌موجب قطعنامه مرتبط مشخص شده است (Ermacora, 1982: 83). بخشی به نام ضوابط مرجع^۱ وجود دارد که درباره شرح وظایف توضیح می‌دهد و وظایف و مسئولیت‌های مأموریت حقیقت‌یابی را مشخص می‌کند.^۲ بدیهی است ضوابط مرجع با توجه به اهداف مأموریت و رویکرد شخص یا اشخاص مأمور و مسئول، متفاوت است. عموماً ضوابط مرجع به‌صورت موسعی تدوین شده‌اند و مسئولان می‌توانند آن‌ها را به صلاحیت خود تعبیر و تفسیر کنند. بعد از نخستین تجربیات در حوزه حقیقت‌یابی، برخی خواستار ایجاد رویه‌های استاندارد در انجام مأموریت‌های حقیقت‌یابی شدند. در طول کنفرانس بین‌المللی حقوق بشر ۱۹۶۸، قطعنامه‌ای به تصویب رسید که در ضمن آن از کمیسیون حقوق بشر درخواست شده بود تا به تدوین قوانین و رویه‌های نمونه با هدف استفاده نهادهای مختلف سازمان ملل اقدام کند. از آن زمان تاکنون تلاش‌های متعددی برای استانداردسازی روش‌های عملیاتی مأموریت‌های حقیقت‌یابی صورت گرفته است (فرانک، ۱۹۸۱: ۱۶۳).

اولین تلاش صورت‌گرفته برای استانداردسازی رویه‌های حقیقت‌یابی توسط دبیرکل سازمان ملل متحد در سال ۱۹۷۰ انجام شد. این مسئله مقارن با تهیه پیش‌نویس قوانین مدل حقیقت‌یابی برای نهادهای مرتبط با نقض حقوق بشر در سازمان ملل متحد مقارن بود.^۳ در سال ۱۹۷۴، پیش‌نویس قوانین توسط شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد و بعد از اینکه کمیسیون حقوق بشر اصلاحات و تعدیل‌های قابل توجهی در آن‌ها صورت داد، پذیرفته شد.^۴ با وجود این کاهش، پیش‌نویس قوانین نمونه برخی از مقررات مربوط به پذیرش و جمع‌آوری شواهد را حفظ کرد (Weissbrodt & McCarthy, 1981: 13). اگرچه قوانین نمونه به‌عنوان

1. Terms of Reference (ToR)

2. Ibid

3. U.N. Doc. E/CN.4/1021/Rev.1 (1970), in B.G. RAMCHARAN, INTERNATIONAL LAW AND FACT-FINDING IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS 239 (1982) Annex II

4. INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS: PROBLEMS OF LAW, POLICY, AND PRACTICE 1025 (Richard B. Lillich & Hurst Hannum eds., 2006) [hereinafter LILLICH & HANNUM]; see also Weissbrodt & McCarthy, supra note 32, at 22-23

مبنایی برای رویه‌های مورد استفاده در برخی مأموریت‌ها به کار گرفته شده‌اند، اما در عمل تأثیر چندانی نداشته‌اند. به‌عنوان یکی از دلایل این مسئله می‌توان چنین توضیح داد که شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد قوانین پیش‌نویس نمونه را تصویب کرده تا توجه کشورهای عضو سازمان ملل را به این قوانین جلب کند؛ اما به نهادهای حقیقت‌یاب سازمان ملل توصیه نکرده است تا آن‌ها را در کار خود اعمال کنند.^۱

برای تقویت نقش سازمان ملل متحد، مجمع عمومی در سال ۱۹۹۱ میلادی با تصویب اعلامیه حقیقت‌یابی در زمینه حفظ صلح و امنیت بین‌المللی، دستورالعمل‌های جدیدی برای حقیقت‌یابی وضع کرد.^۲ بند ۲ ماده ۱ از اعلامیه مذکور، حقیقت‌یابی را به صورت «هر فعالیتی تعریف کرده که برای کسب اطلاعات دقیق از حقایق مربوط با هر اختلاف یا وضعیتی که ارگان‌های ذی‌صلاح سازمان ملل برای اجرای مؤثر وظایف خود در رابطه با حفظ صلح و امنیت بین‌المللی به آن نیاز دارند، طراحی شده است».^۳ بنابراین، می‌توان اذعان کرد که اعلامیه مذکور محتوای جامعی درباره چگونگی انجام مأموریت‌های حقیقت‌یابی ندارد و تنها به ذکر این مسئله اکتفا شده است که حقیقت‌یابی باید جامع، عینی، بی‌طرفانه و به‌جا باشد.

همچنین تصریح شده است که تصمیم‌های سازمان ملل دال بر ایجاد مأموریت‌های حقیقت‌یابی باید همواره مشتمل بر یک شرح وظایف واضح باشد و گزارش مأموریت باید محدود به ارائه یافته‌های دارای ماهیت حقیقی و عینی باشد. در عمل اثبات شده است که بسیاری از گزارش‌ها مشتمل بر مواردی بیش از حقایق هستند. در اغلب مواقع، گزارش‌ها مشتمل بر ارزیابی حقایق، نتیجه‌گیری‌های حائز اهمیت حقوقی و توصیه‌هایی برای اقدامات بیشتر هستند. درنهایت، بند ۲۷ از اعلامیه تصریح می‌کند که هر زمان حقیقت‌یابی مشتمل بر جلسه‌های استماع و دادرسی باشد، قواعد دادرسی مناسب باید عادلانه بودن آن‌ها را تضمین کند؛ باین‌حال، مشخص نیست که این مناسب بودن یا عادلانه بودن چه‌طور باید محقق شود.

کوشش دیگری که با هدف استانداردسازی رویه‌های حقیقت‌یابی صورت گرفت، تصویب «آیین‌نامه رفتاری مأموران» به استفاده از منابع اشاره دارد. این مقررہ اشعار می‌دارد که محرمانه بودن شهادت‌ها باید حفظ شود و مأموران ویژه باید بر حقایق عینی و قابل اعتماد مبتنی بر شواهد متناسب با ماهیت غیرقضائی گزارش‌ها، تکیه کنند و به دولت‌ها فرصت داده شود تا به گزارش‌ها و یافته‌های مبتنی بر آن‌ها پاسخ بدهند؛ از این‌رو، آیین‌نامه تنها بر ماهیت غیرقضائی مأموریت‌ها تأکید می‌کند.^۴

علاوه بر آیین‌نامه، در ژوئن ۲۰۰۸ و در ضمن پانزدهمین نشست سالانه رویه‌های ویژه، دستورالعمل

1. Ibid at 1025.

2. Declaration on Fact-finding by the United Nations in the Field of Maintenance of International Peace and Security, G.A. Res. 46/59, U.N. Doc. A/RES/46/59 (Dec. 9, 1991) [hereinafter Declaration on Fact-finding], available at <http://www.un.org/Docs/asp/ws.asp?m=A/RES/46/59>. See also supra Part II.B

3. Id. art. I, 2.

4. Nigel S. Rodley, On the Responsibility of Special Rapporteurs, 15 INT'L J. HUM. RTS. 319, 325 (2011)

عملیات رویه‌های ویژه شورای حقوق بشر به تصویب رسید. هدف از این دستورالعمل، ارائه راهنمایی به مأموران ویژه و انعکاس رویه‌های مطلوب بود. فصلی از این دستورالعمل به روش‌شناسی اختصاص داده شده و برخی از بهترین رویه‌های جست‌وجو و استفاده از اطلاعات و نحوه بازدید از کشورهای مختلف در آن درج شده است. به هر روی، در اثنای ذکر موارد مطلوب، ضابطه مشروعی در زمینه چگونگی جمع‌آوری مدارک و انجام تحقیقات، ارائه نشده است. محتوای دستورالعمل‌ها چنین است که اطلاعات باید «تا حد ممکن» بررسی شود و باید به نمایندگان دولت‌ها «برای اظهار نظر درباره اتهام‌های وارد شده» فرصت مناسب داده شود. در پایان یک بازدید، از مأموران ویژه انتظار می‌رود تا یک کنفرانس مطبوعاتی ترتیب دهند.^۱

در پانزدهمین اجلاس سالانه، همچنین یک رویه مشاوره داخلی^۲ برای بررسی شیوه‌ها و روش‌های کاری به تصویب رسید. همان‌طور که از عنوان آن برمی‌آید، این سند با ایجاد یک روش بررسی داخلی به هریک از افراد مسئول اجازه می‌دهد تا در مواردی که گمان برود رفتاری برخلاف دستورالعمل عملیات صورت گرفته است، یا درباره «اثربخشی یا مناسب بودن روش‌های کار» یا جایی که «یکپارچگی، استقلال یا بی‌طرفی» در خطر است، به کمیته هماهنگ‌کننده اطلاع‌رسانی کند.^۳ همچنین در این سند، تصریح شده است که «اصل خودتنظیمی برای انسجام و دوام یک سیستم بسیار مهم است».^۴ در نهایت در سال ۲۰۰۱، دفتر کمیساریای عالی حقوق بشر^۵ راهنمای آموزشی درباره نظارت بر حقوق بشر^۶ را منتشر کرد؛ این سند «راهنمای عملی رفتار» برای مأمورانی است که حقیقت‌یابی و نظارت بر حقوق بشر را تحت نظارت سازمان ملل انجام می‌دهند. اگرچه دستورالعمل آموزشی قطعاً راهنمایی‌هایی را برای مأموران و مربیان حقوق بشر ارائه می‌دهد، اما جایگاه آن فراتر از یک خدمت ارائه‌شده توسط کمیساریای عالی حقوق بشر نیست (Talsma, 2012: 34).

بیشتر گزارش‌های حقیقت‌یاب، اطلاعات اندکی را درباره روش‌های اعمال شده ارائه می‌دهند. بنابراین چگونگی انجام تحقیقات توسط مأموران و افسران دشوار است. اینکه آنان چه روش‌هایی را به کار گرفته‌اند، چگونه با شهود برخورد و از آن‌ها محافظت کرده‌اند و در نهایت چگونه به اعتبار مدارک، تأیید شواهد یا ارزیابی آن شواهد نزدیک شده‌اند، از جمله چالش‌های این حوزه است. مثلاً از زمان نسل‌زدایی در رواندا،

1. Id. 72

2. Internal Advisory Procedure

3. Ibid

4. Ibid

5. OHCHR

6. Training Manual on Human Rights Monitoring

7. Office of the High Commissioner for Human Rights, Training Manual for Human Rights Monitoring, Professional Training Series Nov. 7, 2001 [hereinafter Training Manual], available at <http://www.ohchr.org/EN/PublicationsResources/Pages/TrainingEducationtwo.aspx> (last visited Aug. 28, 2012)

شورای امنیت سازمان ملل به‌طور فزاینده‌ای به ابزارهای حقوق بشری در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی تمایل پیدا کرد (راعی دهقی و مقامی، ۱۴۰۱: ۱۰۶)؛ اما گزارش‌های حقیقت‌یابی رواندا صرفاً مأموریت آنان را توصیف می‌کند و اطلاعات محدودی دربارهٔ جلسات و مشورت با مقامات و برخی شاهدان ارائه می‌دهد. گزارش دارفور کمی گسترده‌تر است، اما جزئیات زیادی دربارهٔ چگونگی انجام تحقیقات ارائه نمی‌کند. مجموعه‌ای استاندارد از رویه‌ها و روشی برای حقیقت‌یابی مأموریت‌ها وجود ندارد. قوانین، راهنماها و دستورالعمل‌هایی که تهیه شده‌اند الزام‌آور نیستند و اغلب صراحت چندانی ندارند. علاوه بر این، به نظر می‌رسد که در عمل، مأموران به این قوانین توجه چندانی ندارند. همان‌طور که نمونه‌هایی از مأموریت‌ها در رواندا و دارفور نشان می‌دهد، مأموران مختلف روش‌های کاری متفاوتی را اعمال می‌کنند و دستورها و شرایط مرجع را آن‌طور که صلاح می‌دانند تفسیر می‌کنند. در مجموع، گزارش‌ها اطلاعات اندکی دربارهٔ روش استفاده‌شده ارائه می‌دهند؛ از این رو حتی اگر استانداردها یا رویه‌های مشترک خاصی وجود داشته باشد، به دلیل کمبود اطلاعات در گزارش‌های حقیقت‌یاب، شناسایی‌شان دشوار است. به استدلال برخی بهتر است استانداردهای دقیق نداشته باشیم؛ زیرا هر مأموریت، متفاوت است و برای رسیدگی به مسائل، انعطاف لازم است؛ باین حال، فقدان حداقل استانداردهای منسجم می‌تواند برای کارایی، تداوم و اعتبار مأموریت‌ها مضر باشد (Cherif Bassiouni, 2001: 39). تنها نکته‌ای که می‌توان در خصوص این کمیته به قدرت بیان کرد آن است که کمیته‌های حقیقت‌یاب هر چند در خصوص حل و فصل اختلافات بین‌المللی پیش‌بینی شده‌اند، اما مانعی برای استفاده از این کمیته در حل و فصل اختلافات داخلی به‌خصوص در کشورهای جنگ‌زده وجود ندارد (نژدی‌منش و ضیایی بیگدلی، ۱۳۸۹: ۱۵۷).

۱۰. نتیجه‌گیری

اساس نظریهٔ کاربرد کارگروه‌های حقیقت‌یاب در حل و فصل اختلافات، کشف و اعلام وقایع است. این اتفاق ممکن است آثار بازدارنده‌ای در حین اختلافات و آثار تسکین‌دهنده در بین قربانیان آن داشته باشد. گاهی اوقات می‌توان به این وقایع به‌مانند به خاطر آوردن و مرور خاطرات منفی اختلافات به جهت برون‌ریزی و کاهش بدبینی‌ها، دردها و رنجش‌ها در بین مسببان و قربانیان خشونت‌ها و جنایات توجه کرد و از این راه به صلح و دوستی بین طرف‌های درگیر یاری رساند. به‌علاوه از این وقایع می‌توان با هدف آگاهی از خسارات مادی و روحی واردشده بر قربانیان و کوشش برای جبران آن و نیز بهبود و بازسازی روابط اجتماعی در جوامع درگیر در اختلاف استفاده کرد و از این راه تا حدودی از وقوع دوباره اختلافات پیشگیری کرد.

در طول چنددههٔ اخیر، چندین نمونه از کارگروه‌های حقیقت‌یاب و آشتی‌جویانه از طرف نهادهای ملی

و بین‌المللی برای رویارویی با بعضی جنبه‌ها و اثرات اختلافات، به‌خصوص به‌منظور کشف وقایع مرتبط با جنایت‌ها، خشونت‌ها و اقدامات علیه حقوق بشر شکل گرفته‌اند. برخی از این کارگروه‌ها که مأموریت‌های خاص و محدودی را بر عهده داشته‌اند، تا حد زیادی در برآورده کردن هدف اصلی، که یاری‌رسانی در تکمیل پرونده، محاکمه و مجازات مجرمان و جنایتکاران سیاسی و نظامی بوده است، سربلند بوده‌اند. اگرچه کوشش‌های آن‌ها با مشکلاتی مانند امحاء یا از میان بردن داده‌های موجود یا فشارهای برخاسته از نگاه‌های سیاسی روبه‌رو است، اما این نوع کارگروه‌ها قدرت و حمایت چشمگیری دارند؛ به‌علاوه، چشم‌انداز حاکم بر این گونه کارگروه‌ها تنها چشم‌انداز قضایی کیفری است و اثرات بازدارنده محدودی دارد؛ به گونه‌ای که وجود آن مورد تردید است.

تعدادی از کارگروه‌های حقیقت‌یاب، اهدافی به غیر از مأموریت‌های قضایی و کیفری را در پیش گرفته‌اند. آن‌ها در راستای جمع‌آوری ادله محکمه‌ای با درگیر کردن هرچه بیشتر گروه‌های دخیل، به‌خصوص قربانیان و آسیب‌دیدگان جرم و جنایات با روند حقیقت‌یابی، به جنبه‌های ترمیم‌شونده و بازپرورانه وقایع هم نظر داشته‌اند. بی‌گمان اینگونه کارگروه‌ها تا به حال قدرت چندانی نداشته‌اند و در حین مأموریت‌های خود با دشواری‌های بیشتری روبه‌رو بوده‌اند؛ اما آثار مثبتی در تقویت فرهنگ اختلافات مصالحه و دوستی ایفا می‌کنند. تحکیم مصالحه و جلوگیری از اختلافات و نیز بهبود و بازسازی جوامع درگیر در مناقشه، به اقداماتی بیش از آنچه تاکنون اتفاق افتاده است، نیاز دارد که در نگرش‌های کنونی به چشم می‌خورد. نیاز است کارگروه‌های حقیقت‌یاب و آشتی‌جویانه با چشم‌انداز شناخت و حل مشکل با هدف رفع نابسامانی‌ها و مسائل موجود در ساختارها و روابط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جوامع درگیر در اختلاف و ارائه راه‌حلی برای بهبود و بازسازی این ساختارها و روابط تلاش کنند.

منابع

۱. فارسی

الف) کتاب‌ها

۱. رابرتسون، جفری (۱۳۸۳) جنایت علیه بشریت. ترجمه: گروه ترجمه دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد: دانشگاه علوم اسلامی رضوی.
۲. لمپ، سوزان (۱۳۹۰) / امید‌واهی یا ابزار واقع‌گرایانه؟ چالش‌هایی در قبال پیگیری دادگاه‌های کیفری بین‌المللی. دیویدی، مک‌دانلد، رابرت‌جی، پاتمن، بتی‌مسون پارکر، اخلاق و سیاست خارجی، ترجمه: مهدی ذاکریان، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۳. کمالی‌نژاد، حسن (۱۳۹۸)، بند ۷ ماده ۲ منشور ملل متحد: رویکردهای نوین مجمع عمومی، مجموعه مقالات همایش نقش مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل (برگزارکننده:

انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، تهران: انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد).
۴. کاسسه، آنتونیو (۱۳۸۶)، حقوق کیفری بین‌المللی. ترجمه: حسین پیران، اردشیر امیرارجمند و زهرا موسوی، تهران: جنگل.

ب) مقالات

۵. دلاوری، ابوالفضل (۱۳۸۸). حقیقت و آشتی: نقش کمیسیون‌های حقیقت‌یاب در حل منازعات سیاسی و بین‌المللی. پژوهش حقوق عمومی، ۱۱ (۲۶)، ۱۵۱-۱۸۰.
۶. راعی دهقی، هاجر و مقامی، امیر (۱۴۰۱). تأثیر حقوق بشر بر تحول ماهیت، ساختار و هنجارهای حقوق بین‌الملل، پژوهش‌های حقوقی، ۲۱ (۵۲)، ۹۱-۱۲۰.
۷. شریفی، نرگس، و کیهانلو، فاطمه (۱۴۰۳). کاربرد اصول کلی حقوق در حقوق بین‌الملل کیفری با تأکید بر رویه قضایی دیوان کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق. مطالعات حقوق عمومی، ۵۴ (۱)، ۲۳-۱. doi: 10.22059/jplsq.2021.331602.2905
۸. شیرزاد، حمیدرضا و خرازی، فردین (۱۳۸۹). ابعاد و آثار گزارش گلدستون درباره جنگ غزه. راهبرد، ۱۸ (۲)، ۷۹-۹۵.
۹. قانع، محسن (۱۳۹۵). رویه‌های ویژه. پژوهشنامه حقوق بشری، ۲ (۵)، ۱۲۱-۱۴۴.
۱۰. محمدزاده، وحید (۱۳۹۴). بررسی مکانیزم‌ها و نهادهای حقوق بشری. کنفرانس پژوهش‌های نوین در علوم انسانی (دومین کنفرانس ملی و اولین کنفرانس بین‌المللی).
۱۱. نژدی‌منش، هیبت‌الله و ضیایی بیگدلی، محمدرضا (۱۳۸۹). نقش دادگاه‌های بین‌المللی کیفری در حفظ و استقرار صلح و امنیت بین‌المللی. پژوهش‌های فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۶ (۲۰)، ۱۴۳-۱۷۶.

ج) پایان‌نامه

۱۲. میرجلیلی، فاطمه (۱۳۹۴). کاروبیژه کمیته حقیقت‌یاب و آشتی در فرایند حاکمیت صلح و عدالت بین‌المللی کیفری. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.

۲. انگلیسی

A) Articles

1. Bertrand, G. (2009) Ramcharan, the protection roles of UN human rights special procedures 125-31.
2. Cherif Bassiouni, M. (2001). Appraising U.N Justice-Related Fact-Finding Missions. *WASH. U. J. L. & POL'Y* 35, 45.
3. Eport on digitally derived evidence used in un human rights fact-finding missions approaches and standards of proof as part of the digitally derived evidence projec (2020).
4. Ermacora, F. (2014). The Competence and Functions of Fact-Finding Bodies. 10.1163/9789004276888_005.

5. Ermacora, F., (1982). The Competence and Functions of Fact-Finding Bodies, in international law and fact-finding in the field of human rights (Bertrand G. Ramcharan ed.
6. Földes A. (2014). Classified Information A review of current legislation across 15 countries & the EU. -content/uploads/2016/03/140911-Classified-Information.pdf
7. Francke, T. M. (1981). the Belgrade minimal rules of procedure for international human rights fact-finding missions, 75 am. j. int'l l. 163, 163- 65;
8. Frank, T., & Fairley, H.S. (1980). Procedural Due Process in Human Rights Fact Finding by International Agencies. *American Journal of International Law*, 308-345.
9. Henderson, C. (2015). Commissions of inquiry: Flexible temporariness or permanent predictability? 45. 287-310. 10.1007/978-94-6265-060-2-11
10. International bar association and the Raoul Wallenberg institute, the guidelines on international human rights fact-finding visits and reports 1-9 (2009)
11. Kaufman, S., (1969). the necessity for rules of procedure in ad hoc u.n. investigations, 18 am. u.l. rev. 739, 748-50 (referring to professor Cassin, sir Hirsch Lauterbach, and professor brunet)
12. Lesch, M. (2023). Contested Facts: The Politics and Practice of International Fact-Finding Missions. *International Studies Review*, 25 (3), viad034, <https://doi.org/10.1093/isr/viad034>
13. Talsma, L. (2012) u.n. human rights fact-finding: establishing individual criminal responsibility?. *Florida journal of international law*, 24 (2).
14. Van den herik, L. (2014). an inquiry into the role of commissions of inquiry in international law: navigating the tensions between fact-finding and application of international law. *chinese journal of international law*. 13. 507-537. 10.1093/chinesejil/jmu029.
15. Weissbrodt, D., & McCarthy, J. (1981). fact-finding by international nongovernmental human rights organizations, 22 va. j. it'll. 1- 20.

B) Reports

1. "Report of the Secretary-General's Panel of Experts on Accountability in Sri Lanka", 31 March 2011, para. 266.
2. Report of the Commission of Inquiry on Lebanon pursuant to Human Rights Council resolution S-2/1" (A/HRC/3/2), paras. 14 and 15
3. Report of the Independent Special Commission of Inquiry for Timor-Leste (S/2006/822), annex, para. 4 (c).
4. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary-General (S/2005/60), paras. 528 and 565
5. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary-General (S/2006/822). paras. 214–217
6. Report of the International Commission of Inquiry on Libya" (A/HRC/19/CRP.1), para. 763.
7. Report of the international Commission of inquiry to investigate all alleged violations of international human rights law in the Libyan Arab Jamahiriya" (A/HRC/17/44), para. 62.

C) Websites

8. <http://www.factfindingguidelines.org>
9. <http://www.pca-cpa.org>

-
10. <http://www.un.org>
 11. <https://www.law.georgetown.edu>
 12. <https://www.ohchr.org>
 13. <https://www.toaep.org>